

40 NĂM NGHIÊN CỨU DÂN TỘC KHMER NAM BỘ Ở VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI VÙNG NAM BỘ

PHAN AN

Những kết quả nghiên cứu dân tộc học về người Khmer Nam Bộ là một trong những thành tựu quan trọng trong hoạt động nghiên cứu khoa học của Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ 40 năm qua. Những kết quả nghiên cứu đó không chỉ góp vào việc hiểu biết lịch sử, văn hóa và quá trình tộc người của người Khmer Nam Bộ mà còn góp vào việc thực hiện chính sách dân tộc của Đảng và nhà nước Việt Nam. Bài viết này trình bày quá trình nghiên cứu dân tộc học người Khmer Nam Bộ của Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ. Đây là một trong những cơ sở nghiên cứu người Khmer Nam Bộ đầu tiên ở Nam Bộ sau năm 1975. Viện đã có những đóng góp tích cực trong việc đào tạo nguồn nhân lực nghiên cứu, cùng với những công trình nghiên cứu có chất lượng khoa học về người Khmer Nam Bộ từ sau năm 1975 đến nay.

1. Ban Dân tộc học đã có ngay từ ban đầu trong cơ cấu tổ chức của Viện Khoa học xã hội miền Nam. Ban Dân tộc học được giao nhiệm vụ nghiên cứu các dân tộc từ vĩ tuyến 17 trở vào, tức khu vực được gọi là miền Nam. Sau thời gian sắp xếp, một số cán bộ Ban Tôn giáo đã chuyển sang Ban Dân tộc học. Trong thời gian đầu, Ban Dân tộc học nghiên cứu về người Khmer, người Chăm và các dân tộc Trường Sơn - Tây Nguyên. Nội dung nghiên cứu Dân tộc học về người Khmer ở Nam Bộ được đảm nhiệm bởi một số cán bộ nghiên cứu của Ban Dân tộc học.

Người Khmer ở Nam Bộ là một dân

tộc ít người trong cộng đồng các dân tộc Việt Nam. Người Khmer cư trú tập trung ở Đồng bằng sông Cửu Long với mật độ dân số khá cao, và cư trú xen kẽ với người Việt, Chăm, Hoa. Trong công cuộc khai mở và bảo vệ vùng đất Nam Bộ, người Khmer đã có những đóng góp quan trọng. Cùng với người Việt, Hoa và các dân tộc cộng cư, người Khmer đã tham gia vào sự giao lưu văn hóa, góp phần tạo nên một diện mạo riêng cho lịch sử và văn hóa vùng Nam Bộ. Sau tháng 4/1975, khi đất nước thống nhất, người Khmer Nam Bộ lại cùng các dân tộc anh em bước vào một giai đoạn lịch sử mới, xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa, công nghiệp hóa - hiện đại hóa đất nước.

Vì vậy, việc nghiên cứu dân tộc học về người Khmer Nam Bộ đã được Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ và Ban Dân tộc học (sau này là Trung tâm

Phan An. Phó Giáo sư tiến sĩ. Nguyên Giám đốc Trung tâm Nghiên cứu Dân tộc học và Tôn giáo, Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ.

Dân tộc học và Tôn giáo) quan tâm và thực hiện với trách nhiệm của một viện nghiên cứu vùng. Nghiên cứu dân tộc học người Khmer Nam Bộ nhằm góp vào việc hiểu biết lịch sử và văn hóa của dân tộc Khmer, cũng như quá trình phát triển của tộc người Khmer Nam Bộ. Những kết quả nghiên cứu khoa học là cơ sở để các cơ quan lãnh đạo của Đảng và Nhà nước tham khảo trong việc đề ra đường lối, chính sách dân tộc, tôn giáo nói chung và những chính sách cụ thể đối với dân tộc Khmer Nam Bộ nói riêng.

2. Vạn sự khởi đầu nan! Công việc nghiên cứu dân tộc học về người Khmer Nam Bộ của Viện Khoa học Xã hội vùng Nam Bộ ban đầu gặp không ít khó khăn và trở ngại. Trước hết là đội ngũ các nhà khoa học, các nhà dân tộc học của Viện còn rất ít ỏi, các nhà nghiên cứu về người Khmer ở miền Nam vào thời điểm năm 1975 và trước đó cũng rất ít. Nguồn cán bộ nghiên cứu khoa học của Viện được tập hợp từ nhiều nơi, cán bộ của Ban Dân tộc học nghiên cứu về người Khmer Nam Bộ cũng vậy. Một số nhà nghiên cứu dân tộc học từ miền Bắc vào như Mạc Đường, Nguyễn Hữu Thâu, Phan Lạc Tuyên... một số các anh từ chiến khu trở về như Phan Xuân Biên, Nguyễn Văn Diệu, Phan An... các anh chị ở Sài Gòn như anh Nguyễn Xuân Nghĩa, Đỗ Khắc Tùng... và về sau một hai năm là các anh chị vừa tốt nghiệp Đại học Tổng hợp TPHCM, như Phan Thị Yến Tuyết, Văn Công Chi, Đinh Văn Liên... Nhìn chung, ngoài một số nhà dân tộc học

có kinh nghiệm, còn phần nhiều là những cán bộ trẻ, chưa có nhiều hiểu biết và kinh nghiệm nghiên cứu dân tộc học, đặc biệt là về người Khmer Nam Bộ.

Khó khăn thứ hai, đó là nguồn tư liệu. Cho đến thời điểm năm 1975, có quá ít tư liệu về người Khmer Nam Bộ. Có lẽ, ngoài tập sách *Người Việt gốc Miên* của Lê Hương và một vài luận văn Doctor của Học viện Hành chính Quốc gia (chế độ Việt Nam Cộng hòa), hầu như không có mấy tác giả người Việt đề cập đến người Khmer Nam Bộ. Về các tác giả nước ngoài, ngoài một số ít bài của các tác giả người Pháp nghiên cứu người Khmer Nam Bộ, mà họ gọi là *Người Campuchia ở Nam Kỳ* (Cambodgiennes de Cochinchine), thì chỉ có một chương “Người Khmer” trong sách *Các nhóm thiểu số ở Việt Nam Cộng hòa* (Minority Groups in the Republic of Viet Nam) của Bộ Quân lực Hoa Kỳ xuất bản năm 1966. Vì vậy các nguồn tư liệu kế thừa về dân tộc Khmer ở Nam Bộ không nhiều, hay nói cách khác là rất ít so với một số dân tộc khác ở Việt Nam, cho đến thời điểm năm 1975. Các tác giả nước ngoài chú trọng nghiên cứu về Campuchia và người Khmer ở Campuchia là chính.

3. Để khắc phục những khó khăn ban đầu ấy, Viện Khoa học xã hội miền Nam chủ trương tạo điều kiện thuận lợi cho các nhà khoa học trang bị kiến thức dân tộc học về lý thuyết cũng như thực tiễn. Những năm đầu sau khi thành lập Viện, Ban Dân tộc học đã tổ chức nhiều đợt khảo sát vùng

cư trú của dân tộc Khmer ở các tỉnh Nam Bộ, đặc biệt là các tỉnh có đông người Khmer ở Đồng bằng sông Cửu Long, như Trà Vinh, Sóc Trăng, Kiên Giang, An Giang...

Phải nói rằng, thực hiện được những cuộc điền dã dân tộc học ở vùng Khmer Nam Bộ trong những năm đầu thành lập Viện là một cố gắng rất lớn của Ban Lãnh đạo Viện và của các nhà dân tộc học trong Viện. Bởi đó là những năm tháng khó khăn, đất nước vừa ra khỏi cuộc chiến tranh, cuộc sống của người dân và cả những nhà khoa học còn nhiều thiếu thốn. Bên cạnh đó còn tồn tại một cơ chế bao cấp trong hoạt động hành chính và nghiên cứu khoa học. Ngoài ra, những người đi khảo sát điền dã dân tộc học như chúng tôi còn có nguy cơ phải đối mặt với một số phần tử phản động chống đối Nhà nước. Có lần vào cuối năm 1976, khi anh Mạc Đường và tôi cùng anh em ở Ban Dân tộc học đến nghiên cứu người Khmer ở huyện Vĩnh Châu (tỉnh Sóc Trăng), thì hôm trước đó trụ sở Ủy ban huyện bị một số phần tử phản động tấn công, vết đạn còn in trên tường Ủy ban. Tuy nhiên, điều đó cũng không ngăn cản chúng tôi vẫn tiếp tục công việc, tiếp xúc với người Khmer, cùng ăn, ở và sống với bà con ngay tại phum sóc trong nhiều ngày.

Kết quả của nhiều đợt điều tra khảo sát thực địa vùng nông thôn Khmer ở Nam Bộ không chỉ giúp chúng tôi thu thập được nhiều tư liệu thực tế, các ghi chép điền dã dân tộc học, mà còn hiểu hơn những tâm tư tình cảm của

người dân tộc Khmer, yêu quý hơn văn hóa của họ. Những tư liệu khảo sát điền dã của cán bộ Ban Dân tộc học thu thập được trong những năm 1970 và 1980 khá phong phú, có giá trị khoa học và có thêm những cái mới so với trước đó. Chẳng hạn các tư liệu cho thấy tổ chức xã hội truyền thống của người Khmer Nam Bộ về phum, sóc, dòng họ có nhiều nét khác với người Khmer ở Campuchia. Tín ngưỡng, tôn giáo của người Khmer Nam Bộ cũng có nét riêng so với các nhóm tộc người Khmer ở các quốc gia Đông Nam Á cùng ảnh hưởng văn hóa Ấn Độ... Với những tư liệu điều tra điền dã này, Ban Dân tộc học có thêm những cơ sở khoa học để nghiên cứu dân tộc học người Khmer Nam Bộ. Nhờ đó, trong các năm sau, Ban Dân tộc đã có thể công bố các tư liệu và những kết quả nghiên cứu thực địa rộng rãi. Bây giờ, sau 40 năm nhìn lại mới thấy hết những cố gắng khảo sát thực địa và các tư liệu thu thập ban đầu ấy là những đóng góp quan trọng của Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ trong việc nghiên cứu người Khmer ở Nam Bộ.

Kết hợp với việc đi khảo sát thực tế, công tác đào tạo chuyên môn cho cán bộ Ban Dân tộc học cũng được chú trọng. Viện khuyến khích cán bộ khoa học tự học và tổ chức các khóa học bồi dưỡng lý thuyết nghiên cứu, các cuộc tọa đàm, hội thảo khoa học. Với tinh thần ham hiểu biết, say mê khoa học, nhiều cán bộ của Ban Dân tộc sau thời gian công tác đã học thêm ngoại ngữ, chuyên môn và tiến tới làm

luyện án, bảo vệ học vị thạc sĩ, phó tiến sĩ ngay tại cơ sở đào tạo của Viện. Cho đến cuối thập kỷ 90 của thế kỷ trước, Ban Dân tộc học đã có khoảng 10 tiến sĩ, 3 Phó giáo sư. Với đội ngũ này, Ban Dân tộc học (về sau là Trung tâm Dân tộc và Tôn giáo) trở thành một trong những cơ sở nghiên cứu văn hóa Khmer Nam Bộ chủ chốt ở miền Nam cũng như cả nước.

4. Hoạt động nghiên cứu tộc người Khmer Nam Bộ diễn ra trên nhiều lĩnh vực lịch sử, văn hóa, các chính sách của chính quyền đối với người Khmer. Đặc biệt, trong thời gian đầu thành lập Viện, việc nghiên cứu những hậu quả của chủ nghĩa thực dân mới Mỹ và chế độ Sài Gòn được chú trọng, nhằm đáp ứng cho những vấn đề thời sự ở miền Nam vừa được giải phóng. Những bài viết về hậu quả của chủ nghĩa thực dân cũ và mới đối với người Khmer đã được đăng tải rộng rãi trên các tạp chí và kỷ yếu hội thảo chuyên ngành. Có thể xem đây là một đóng góp của Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ về mặt lý luận cũng như thực tiễn.

Hoạt động nghiên cứu tộc người Khmer Nam Bộ còn đáp ứng nhu cầu giảng dạy văn hóa, lịch sử người Khmer cho một số trường đại học, cao đẳng, trung cấp ở Nam Bộ như khoa Sử Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn TPHCM, Trường Đại học Văn hóa TPHCM, Đại học Đà Lạt... Một số ban ngành của Đảng, cơ quan nhà nước ở trung ương và địa phương cũng đã tìm đến Ban Dân tộc học để trao đổi, hợp tác nghiên cứu

về các vấn đề dân tộc tôn giáo nói chung và về dân tộc Khmer nói riêng. Một số trường đại học và viện nghiên cứu nước ngoài, như Đại học Sukutoku (Nhật Bản), Đại học Kobe (Nhật Bản), Viện Nghiên cứu "Nhà châu Á" (Pháp)... cũng đã hợp tác với Ban dân tộc để nghiên cứu về dân tộc Khmer Nam Bộ. Có thể nói, sau một thời gian phấn đấu, Ban Dân tộc học của Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ đã xây dựng được đội ngũ các nhà khoa học nghiên cứu về người Khmer Nam Bộ có uy tín, đáp ứng yêu cầu khoa học và thực tiễn ở miền Nam và cả nước trong một thời gian dài.

5. Hiện nay, hoạt động nghiên cứu về dân tộc Khmer (Nam Bộ) đã được nhiều cơ quan khoa học (trường đại học, các viện, trung tâm nghiên cứu...) quan tâm và nghiên cứu trên nhiều lĩnh vực như lịch sử, văn hóa, ngôn ngữ, chính sách... Nhiều công trình nghiên cứu như sách, tạp chí, kỷ yếu hội thảo, luận án, luận văn... liên quan đến nghiên cứu dân tộc Khmer Nam Bộ đã được công bố rộng rãi. Đó là điều đáng mừng đối với hoạt động nghiên cứu khoa học về người Khmer Nam Bộ, và cũng là điều đáng mừng đối với Viện Khoa học Xã hội vùng Nam Bộ. Theo tôi, nhân 40 năm kỷ niệm ngày thành lập Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ, cần có sự khẳng định những đóng góp tích cực của Viện trong hoạt động nghiên cứu dân tộc Khmer Nam Bộ.

Ban Dân tộc học của Viện Khoa học xã hội miền Nam là một tổ chức nghiên cứu dân tộc học người Khmer

Nam Bộ đầu tiên ở miền Nam từ sau năm 1975. Trong quá trình hoạt động khoa học, Ban quy tụ được đội ngũ những chuyên gia dân tộc học nghiên cứu về người Khmer Nam Bộ, để nơi đây trở thành một trung tâm nghiên cứu Khmer Nam Bộ hàng đầu ở phía Nam và rộng hơn là cả nước. Về sau, nhiều cán bộ khoa học nghiên cứu dân tộc học về người Khmer chuyển sang một số cơ quan, trường học và tiếp tục có những đóng góp khoa học quan trọng.

Rất tiếc, khi thực hiện bài viết này, tôi không có điều kiện để thống kê và sưu tầm những công trình nghiên cứu khoa học về người Khmer Nam Bộ của Viện, nhưng có thể nói trước năm 2000, Viện đã công bố không dưới 100 bài viết, sách, luận văn, luận án,

đề tài các cấp... về lĩnh vực nghiên cứu này. Số lượng các công trình này cũng chiếm một tỷ lệ không nhỏ trong số các công trình nghiên cứu người Khmer Nam Bộ của các nhà khoa học trong cả nước. Một số các công trình nghiên cứu về người Khmer Nam Bộ của các tác giả trong Viện cũng đã được công bố ở nước ngoài như Nhật, Philippines, Ấn Độ...

Trên cơ sở những kết quả nghiên cứu dân tộc học sau năm 1975, hoạt động nghiên cứu khoa học về người Khmer Nam Bộ hiện nay đang tiếp tục với nhiều kết quả mới, góp vào việc phát triển dân tộc Khmer và vùng đất Nam Bộ. Đây là một thành tựu đáng ghi nhận và tự hào trong hoạt động khoa học của Viện Khoa học xã hội vùng Nam Bộ trong suốt 40 năm qua. □